

УДК 378.4(477.74):631.47

Я. М. Біланчин, канд. геогр. наук, доцент
кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів,
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна

КАФЕДРИ ҐРУНТОЗНАВСТВА І ГЕОГРАФІЇ ҐРУНТІВ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ — 45!

У травні 1967 року в Одеському університеті була відкрита кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів. З нагоди 45-річчя кафедри у пропонованій статті висвітлено короткий часопис її становлення та діяльності за ці роки, подальші плани і перспективи науково-дослідницької та освітньої діяльності.

Ключові слова: Одеський університет, кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів, науково-дослідницька та освітня діяльність.

Вступ

У травні 1967 року за організаторської активності доктора сільськогосподарських наук, професора Гоголева Івана Миколайовича на геолого-географічному факультеті Одеського університету була відкрита кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів. Кафедра заснована на базі факультетської лабораторії ґрунтознавства та науково-дослідної групи ґрунтознавства і ерозії ґрунтів (керівник — доц. Бракін С. С.). До складу кафедри були також включені викладачі та співробітники кабінету геодезії і картографії (керівник — доц. Ізмайлова Н. В.). Основним завданням новоствореної кафедри було визначено організацію дослідження ґрунтів степової зони півдня України у зв'язку із розгортанням великомасштабної іригації земель та підготовку фахівців-ґрунтознавців відповідної спеціалізації. До 1995 року кафедрою незмінно завідував проф. Гоголев І. М., з 1995 р. — канд. геогр. наук, доц. Біланчин Я. М. В структурі кафедри — відкрита 1971 року проблемна науково-дослідна лабораторія географії ґрунтів і охорони ґрунтового покриву чорноземної зони (ПНДЛ-4, завідувач — канд. геогр. наук Цуркан О. І.), навчальна лабораторія хімічного аналізу ґрунтів, кабінет геодезії, картографії і землеустрою, комп'ютерний клас. Загальна чисельність штатних співробітників кафедри в останнє десятиріччя — 17–25 осіб, в т.ч. 7–8 викладачів.

Мета нашої публікації — висвітлення через періодичний часопис Одеського національного університету інформації про 45-річчя кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів, основні віхи історії її становлення та діяльності, плани і перспективи подальшої науково-дослідницької та освітньої діяльності.

Короткий часопис становлення кафедри та її підрозділів

Для забезпечення виконання наукових досліджень і робіт та бази навчальних і виробничих практик студентів за ініціативи Івана Миколайовича у травні цього ж 1967 року при

новоствореній кафедрі організується ґрунтознавча експедиція. Очолювали експедицію в різні роки доценти (нині професори) Волошин І. М., Красеха Є. Н., старші наукові співробітники Турус Б. М., Тюремiна Н. І., Нетребов В. П. До проведення експедиційно-польових і лабораторно-аналітичних робіт широко залучаються студенти, аспіранти і викладачі геолого-географічного та біологічного факультетів університету. Отримані матеріали досліджень і робіт широко використовуються для виконання курсових і випускних кваліфікаційних робіт студентів, підготовки наукових публікацій і дисертаційних робіт, експонатів на виставки, включаючи ВДНГ СРСР, де вони були відмічені багатьма нагородами і відзнаками. Впродовж 1967–1992 рр. ґрунтознавчою експедицією під науковим керівництвом проф. Гоголева І. М. проведені великомасштабні обстеження і знімання ґрунтів колгоспів і радгоспів Красноярського краю та Магаданської і Читинської областей Російської Федерації, півдня України, Північного і Центрального Казахстану на площі понад 6 млн. га [1–6].

1971 року на факультеті (фактично при кафедрі ґрунтознавства і географії ґрунтів) була створена ПНДЛ географії та охорони ґрунтів чорноземної зони, незмінним науковим керівником якої до 1996 р. був проф. І. М. Гоголев. Основним завданням лабораторії визначено вивчення сучасних ґрунтоутворних і ландшафтно-геохімічних процесів у чорноземах в умовах зрошення та дренажу.

В кінці 70-х рр. був заснований філіал кафедри при Одеській гідрогеолого-меліоративній експедиції (керівник експедиції та філіалу кафедри — кандидат, а з 1990 р. — доктор с.-г. наук, професор Баєр Р. О.). Основним завданням філіалу визначено проведення сумісних (кафедрою, ПНДЛ-4 та експедицією) досліджень впливу зрошення водами різної іригаційної якості на властивості і продуктивність ґрунтів регіону та обґрунтування агро-меліоративних заходів з попередження і ліквідації негативних ґрунтово-меліоративних наслідків. Одночасно філіал слугує базою виробничих практик студентів кафедри в реальних умовах проведення моніторингу стану ґрунтів і земель масивів зрошення регіону.

Науково-дослідницька та освітня діяльність кафедри, плани і перспективи

З першого року заснування кафедрою та ПНДЛ-4 проводиться актуально значима та масштабна за обсягами науково-дослідницька робота за наступними напрямками і проблематикою:

1. Великомасштабні обстеження, картографування та оцінка стану ґрунтів і земель господарств різної форми власності.

2. Вивчення впливу зрошення водами різної іригаційної якості, в т.ч. й стічними водами міст Причорномор'я, на речовинно-хімічний склад, властивості і продуктивність ґрунтів степової зони півдня України. Дослідження проводяться за наступними двома напрямками:

– вивчення впливу зрошення низькомінералізованими водами рік Дунаю, Дніпра, Дністра і Південного Бугу та водами підвищеної мінералізації озер-водосховищ Сасик, Китай і Ялпуг на властивості і продуктивність ґрунтів (доценти Біланчин Я. М., Позняк С. П., Волошин І. М., Жанталай П. І., Тортік М. Й., Тригуб В. І., ст. наукові співробітники Мурсанов В. П., Сухорукова Г. С. та багато інших);

– використання стічних вод міст Причорномор'я для зрошення та вплив його на властивості і речовинно-хімічний склад чорноземів (ст. наукові співробітники Турус Б. М., Михальченко Ю. В., Кривицька Т. М., доц. Жанталай П. І. та інші).

Дослідженнями встановлено генетичну сутність негативних наслідків зрошення чорноземів, обґрунтовані й впроваджені в практику заходи з охорони ґрунтів та підвищення

їх родючості в умовах зрошення і дренажу. За матеріалами досліджень була написана і опублікована у 1989 році методика організації і ведення ґрунтово-екологічного моніторингу земель чорноземної зони (автори — професори Гоголев І. М. і Баєр Р. О., доценти Біланчин Я. М., Красеха Є. Н. та ін.). Матеріали багаторічних досліджень впливу зрошення на властивості і родючість чорноземів узагальнено в монографії “Орошение на Одессине” (Одесса : РИО, 1992. — 436 с.), яку підготував колектив кафедри сумісно із практиками зрошувального землеробства під науковим керівництвом і загальною редакцією професора І. М. Гоголева.

3. У 1994–1995 роках співробітниками кафедри і ПНДЛ-4 під керівництвом професора Гоголева І. М. закладена мережа стаціонарних ділянок довготривалого (до 100 років) ґрунтово-екологічного моніторингу на масивах зрошення Одеської області. На основі результатів багаторічних ґрунтово-моніторингових досліджень на масивах зрошення обґрунтовано концептуально-методичні засади моніторингу та оцінки сучасного агро-меліоративно-ресурсного стану ґрунтів масивів зрошення, в т.ч. в умовах постіригаційної еволюції. Вдосконалені теоретико-методичні основи існуючої моделі розвитку сучасних ландшафтно-геохімічних і ґрунтоформних процесів у чорноземах масивів зрошення для умов інтенсивного і екстенсивного землекористування. Встановлені сутність і тенденції сучасних ландшафтно-геохімічних і ґрунтоформних процесів у чорноземах та алювіальних ґрунтах заплави Нижнього Дністра при зрошенні та в умовах його припинення в останні 15–18 років. Розроблені основи агроекологічної концепції зрошення чорноземів та екологічно безпечного землеробства в сучасних господарсько-меліоративних умовах масивів зрошення півдня України.

4. Починаючи з 2003 року, співробітниками кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів та ПНДЛ-4 (доценти Біланчин Я. М., Жанталай П. І., Тортик М. Й., аспірант Буяновський А. О. та ін.) вперше на острові Зміїний започатковані дослідження і картографування ґрунтів і ґрунтового покриву. Дослідженнями встановлено, що в своєрідних природно-екологічних умовах острова на ділянках малопотужного кам'янисто-щебенюватого елювію чи елюво-делювію між виходами на поверхню щільних скельних порід під покривом степової різнотравно-злакової рослинності протікає процес специфічного острівного чорноземоутворення. Особливістю чорноземних ґрунтів острова є мала потужність профілю (в основному до 30–40 см), некарбонатність, сильна щебенюватість, висока гумусність (до 12–15 % гумусу у верхньому горизонті), практична безструктурність, кислотність ґрунтового середовища. У 2009 році створена ґрунтова карта о. Зміїний масштабу 1 : 2 000, на якій виділені контури 12 найменувань чорноземних ґрунтів й їх поєднань в межах 5 геоморфно-гіпсометричних рівнів поверхні острова та попередня карта-схема оцінки стану ґрунтів о. Зміїний з виділенням на ній контурів ґрунтів різного ступеня антропогенного впливу, змінності і перетвореності. У 2009–2010 рр. вперше в ґрунтах острова проведено всебічне вивчення фракційно-групового складу гумусу та оптичної щільності гумінових кислот. Результати досліджень однозначно засвідчили чорноземну природу ґрунтів острова, що інколи ставилось під сумнів фахівцями з генези і класифікації ґрунтів України.

До проведення наукових досліджень за проблематикою кафедри і ПНДЛ-4 всі роки традиційно залучаються студенти і аспіранти кафедри. Матеріали проведених ними польових і камерально-аналітичних досліджень використовуються при написанні курсових і випускних кваліфікаційних робіт. Тематика дисертаційних робіт аспірантів кафедри також пов'язана із проблематикою наукових досліджень, що виконуються.

З перших років існування кафедра забезпечує підготовку фахівців за географічною спеціалізацією “Біогеографія і географія ґрунтів” з основами землевпорядкування. З

1996–1997 навчального року кафедра забезпечує ступеневу підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів “бакалавр”, “спеціаліст”, а з 2000–2001 навчального року — і “магістр”. Удосконаленню фахової підготовки випускників кафедри сприяє проходження ними виробничої практики у науково-виробничих та проектно-пошукових партіях і організаціях (інститут землеустрою УААН, обласні центри “Облдержродючість”, гідрогеолого-меліоративні експедиції та партії, управління земельних ресурсів, кадастрові центри тощо).

Традиційні для кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів та ПНДЛ-4 нашого університету роботи з дослідження і картографування ґрунтів, вивчення впливу зрошення на ґрунти й їх родючість, організації і ведення моніторингу ґрунтів, безумовно, залишаються актуальними і продовжуватимуться у подальші роки. Запорукою цього є 45-річний досвід їх проведення, висококваліфіковані кадри, студенти й аспіранти, що спеціалізуються по кафедрі. А головне — цього вимагає практика використання ґрунтів у сучасних непростих господарсько-економічних умовах та стан ґрунтово-земельних ресурсів країни, який, на жаль, з явними ознаками погіршення показників стану та рівня родючості в останні 15–20 років.

Висновки

1. У травні 1967 р. за організаторської активності проф. Гоголева І. М. на геолого-географічному факультеті Одеського університету була відкрита кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів. Зараз у структурі кафедри — ПНДЛ-4, навчальна лабораторія хімічного аналізу ґрунтів, кабінет геодезії, картографії і землеустрою, комп’ютерний клас.

2. Для забезпечення виконання наукових досліджень і робіт та бази навчальних і виробничих практик студентів у травні цього ж 1967 року при новоствореній кафедрі організується ґрунтознавча експедиція. Впродовж 1967–1992 рр. експедицією під науковим керівництвом проф. І. М. Гоголева проведені великомасштабні обстеження і картографування ґрунтів колгоспів і радгоспів Красноярського краю, Магаданської і Читинської областей Російської Федерації, півдня України, Північного і Центрального Казахстану на площі понад 6 млн. га.

3. У пропонованій статті з нагоди 45-річчя кафедри висвітлено проблематику наукових досліджень кафедри та ПНДЛ-4 за ці роки й основні їх результати, організацію підготовки фахівців, подальші плани і перспективи традиційної для кафедри науково-дослідницької і освітньої діяльності.

Література

1. Біланчин Я. М. Ґрунтознавство в Одеському університеті (історико-аналітичний нарис) / Я. М. Біланчин // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер. геогр. та геол. науки. — 2005. — Т.10. — Вип.6. — С. 5–9.
2. Біланчин Я. М. Професор І. М. Гоголев — видатна постать вітчизняної ґрунтознавчої науки і практики, засновник кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського університету / Я. М. Біланчин // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер. геогр. та геол. науки. — 2009. — Т.14. — Вип.7. — С. 11–15.
3. Біланчин Я. М. Одеський період життя і діяльності професора І. М. Гоголева (1967–1996 роки): основні віхи життєдіяльності, спогади, роздуми / Я. М. Біланчин // Професор Іван Гоголев. — Львів : ВЦ ЛНУ, 2009. — С. 505–512.
4. Біланчин Я. М. Ґрунтознавство в Одеському університеті: короткий часопис, науково-практична проблематика, перспективи / Я. М. Біланчин // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер. геогр. та геол. науки. — 2010. — Т.15. — Вип.5. — С. 40–46.
5. Біланчин Я. М. Кафедра ґрунтознавства та географії ґрунтів / Я. М. Біланчин // Науки про Землю в Одеському (Новоросійському) університеті: [монографія]. — Одеса : Астропринт, 2010. — С. 65–69.
6. Тригуб В. І. Професор І. М. Гоголев — видатний вчений і педагог, засновник кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів Одеського державного університету (до 90-річчя від дня народження) / В. І. Тригуб, Я. М. Біланчин // Вісн. Одес. нац. ун-ту. Сер. геогр. та геол. науки. — 2010. — Т.15. — Вип.5. — С. 47–55.

Я. М. Биланчин

кафедра почвоведения и географии почв,
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082, Украина

**КАФЕДРЕ ПОЧВОВЕДЕНИЯ И ГЕОГРАФИИ ПОЧВ
ОДЕССКОГО УНИВЕРСИТЕТА — 45!**

Резюме

В мае 1967 года в Одесском университете была открыта кафедра почвоведения и географии почв. По случаю 45-летия кафедры в предлагаемой статье освещено краткую историю ее становления и деятельности за эти годы, последующие планы и перспективы научно-исследовательской и образовательной деятельности.

Ключевые слова: Одесский университет, кафедра почвоведения и географии почв, научно-исследовательская и образовательная деятельность.

Ya. M. Bilanchyn

Department of Soil Science and Soil Geography,
Odessa Mechnikov National University,
Dvorianskaya St., 2, Odessa, 65082, Ukraine

**45TH ANNIVERSARY OF THE ODESSA UNIVERSITY SOIL SCIENCE AND SOIL
GEOGRAPHY DEPARTMENT**

Summary

The Soil Science and Soil Geography Department was founded in the Odessa University in May 1967. This article, dedicated to the 45th anniversary, highlights short history of the Department's development and activities during the years of existence, embraces future plans and perspectives of the scientific, research and educational activity.

Keywords: Odessa University, Soil Science and Soil Geography Department, scientific, research and educational activity.